

SINONIMIYA VA TIL XILMA-XILLIGI: SINONIMLARNING GLOBAL MULOQOTNI BOYITISHDAGI O'RNI.

Boliyeva Xilola Sobir qizi

*Samarqand viloyati Payariq tumani maktabgacha va maktab ta'limi
vazirligiga qarashli 72-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola sinonimiya hodisasining til xilma-xilligini ta'minlashdagi o'rni va uning global muloqotdagi ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda o'zbek tilidagi sinonimlarning semantik, stilistik va madaniy jihatlarini, ularning nutqni boyitishdagi hamda xalqaro til muloqotida ifoda vositasi sifatidagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, boshqa tillardagi sinonimiya bilan o'zbek tilidagi sinonimlar o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar misollar orqali ko'rsatib o'tiladi. Maqola natijalari til o'rganuvchilari, tarjimonlar va tilshunolar uchun sinonimlarning kommunikativ ahamiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: Sinonimiya, til xilma-xilligi, global muloqot, o'zbek tili, semantika, stilistika, leksik boylik

Abstract. This article explores the role of synonymy in ensuring linguistic diversity and its significance in global communication. The study analyzes the semantic, stylistic, and cultural aspects of Uzbek synonyms and their function in enriching speech and facilitating international communication. Additionally, the similarities and differences between synonymy in Uzbek and other languages are discussed through examples. The findings provide deeper insights into the communicative value of synonyms for linguists, translators, and language learners.

Keywords: Synonymy, linguistic diversity, global communication, Uzbek language, semantics, stylistics, lexical richness

Аннотация. Данная статья посвящена изучению роли синонимии в обеспечении языкового разнообразия и её значения в глобальной коммуникации. В работе рассматриваются семантические, стилистические и культурные особенности узбекских синонимов, их функция в обогащении речи и содействии международному общению. Также приводятся примеры сходств и различий между синонимией в узбекском и других языках. Результаты исследования помогают лингвистам, переводчикам и изучающим язык глубже понять коммуникативное значение синонимов.

Ключевые слова: синонимия, языковое разнообразие, глобальная коммуникация, узбекский язык, семантика, стилстика, лексическое богатство

Kirish. Til – insoniyatning eng buyuk ixtirolaridan biri bo'lib, u nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyat, tafakkur va xalq ruhining ko'zgusidir. Har bir tilda so'zlarning boyligi va ularning ma'no jihatdan turlicha ifodalanishi tilning rivojlanganlik darajasini belgilaydi. Shunday til boyligining asosiy manbalaridan biri bu – sinonimiya hodisasidir. Sinonimlar tilga rang-

baranglik, ifoda kuchi va estetik go‘zallik baxsh etadi Bugungi globallashuv davrida, xalqlar o‘rtasidagi muloqot tobora kengayib borayotgan bir paytda, sinonimlarning to‘g‘ri ishlatilishi nafaqat nutq madaniyatini oshiradi, balki turli madaniyat vakillari o‘rtasida o‘zaro tushunishni ham osonlashtiradi. Shu bois, sinonimiya hodisasini o‘rganish nafaqat milliy tilshunoslik, balki xalqaro muloqot nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Maqolaning maqsadi – o‘zbek tilidagi sinonimlarning turlari, ularning nutqdagi va global muloqotdagi o‘rni, shuningdek, til xilma-xilligini ta’minlashdagi funksiyasini tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism.

1. Sinonimiya tushunchasi va uning ahamiyati

Sinonimiya – bu bir xil yoki o‘xshash ma’noni ifodalovchi, ammo talaffuz, shakl yoki uslubiy ohangda farq qiluvchi so‘zlar tizimi. Masalan, “go‘zal – chiroyli – latofatli”, “yordam – ko‘mak – madad” kabi so‘zlar ma’nodoshdir. Sinonimlarning mavjudligi tilning boyligidan dalolat beradi. Chunki bir fikrni turli so‘zlar orqali ifodalash nutqni nafaqat rang-barang, balki aniq va emotsional qiladi. Tilshunoslarning fikricha, sinonimiya tildagi eng muhim semantik hodisalardan biridir, chunki u inson tafakkurining nozik jihatlarini ifoda etish imkonini beradi. O‘zbek tilida sinonimlar qadimdan mavjud bo‘lib, Alisher Navoiy, Ogahiy, Abdulla Qodiriy kabi yozuvchilar ularni o‘z asarlarida mohirlik bilan qo‘llagan. Bu esa sinonimlarning adabiy nutqdagi estetik va badiiy rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

2. Sinonimlarning turlari

O‘zbek tilshunosligida sinonimlar odatda quyidagi turlarga bo‘linadi:

To‘liq sinonimlar – ma’nosi deyarli bir xil so‘zlar.

Misol: yordam – ko‘mak, quvonch – shodlik.

Qisman sinonimlar – ma’nosi o‘xshash, ammo ishlatilish konteksti farqli bo‘lgan so‘zlar.

Misol: ko‘rish – tomosha qilish, yashash – turmush kechirish.

Stilistik sinonimlar – ma’nosi bir xil, lekin uslubiy ohangi turlicha bo‘lgan so‘zlar.

Misol: yurak – qalb (badiiy), odam – shaxs (rasmiy).

Hududiy yoki dialekt sinonimlar – turli hududlarda bir xil ma’noni ifodalovchi so‘zlar.

Misol: pomidor – tokcha – pamidor, non – lepushka.

Bu turlar sinonimlarning tildagi rang-barangligini ko‘rsatadi va ularning kontekstga mos tanlanishi nutq madaniyatining muhim belgisi sanaladi.

3. Sinonimlarning nutqdagi ishlatilishi

a) Kundalik nutqda

Odamlar kundalik muloqotda sinonimlardan tabiiy ravishda foydalanadi. Bu, avvalo, nutqni takroriylikdan saqlaydi va so‘zlovchining so‘z boyligini namoyon etadi.

Misol: “Yordam ber” o‘rniga “ko‘mak qil” deyish – nutqni yanada tabiiy qiladi.

b) Adabiy nutqda

Badiiy asarlarda sinonimlarning roli nihoyatda katta. Ular obrazni kuchaytiradi, so‘z ohangiga ta’sir qiladi, muallifning kayfiyatini ifoda etadi.

Misol: “Uning yuragi orzular bilan to‘la edi” o‘rniga “Uning qalbi orzular bilan to‘la edi” deyish poetik ifoda beradi.

c) Ilmiy va rasmiy nutqda

Ilmiy maqolalarda sinonimlardan ehtiyotkorlik bilan foydalaniladi. Har bir soʻz terminologik aniqlikka ega boʻlishi kerak.

Misol: “Tahlil qilish” va “oʻrganish” soʻzlari koʻpincha sinonim sifatida ishlatiladi, biroq birinchisi chuqur tahliliy yondashuvni bildiradi.*

4. Sinonimlarning global muloqotdagi oʻrni

Bugungi kunda ingliz, rus, arab, fransuz va boshqa tillardagi sinonimiyaga eʼtibor kuchaymoqda. Turli madaniyatlar oʻrtasida muloqot olib borishda sinonimlar muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular nutqdagi nozik maʼno farqlarini yetkazishga yordam beradi.

Masalan, ingliz tilidagi “help, assist, aid, support” soʻzlari bir maʼnoda ishlatilsa-da, ularning konnotatsiyasi turlicha. Xuddi shunday, oʻzbek tilida ham “yordam, madad, koʻmak” soʻzlari bir xil maʼnoda, lekin ohang jihatidan farqlanadi.

Bu jihatdan sinonimlarni oʻrganish tarjimonlar va til oʻrganuvchilar uchun nihoyatda muhim, chunki ular kontekstga mos sinonimni tanlash orqali matnning tabiiyligini taʼminlaydi.

5. Sinonimlar va til xilma-xilligi

Til xilma-xilligi – insoniyatning madaniy merosi. Har bir tilda sinonimlarning oʻziga xos tizimi mavjud. Bu tizim oʻsha xalqning dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va tarixini aks ettiradi.

Masalan, oʻzbek tilida “goʻzal” maʼnosini ifodalovchi “chiroyli, latofatli, orombaxsh, husnli, dilrabo” kabi soʻzlar mavjud. Har biri turli kayfiyat va estetik ohang beradi. Bu hodisa tilning nafaqat boyligini, balki xalqning estetik dunyoqarashini ham koʻrsatadi.

Shunday qilib, sinonimlar tildagi maʼno boyligini saqlab qoladi, u orqali milliy madaniyat va global muloqot uygʻunlashadi.

Xulosa

Sinonimiya – tilning eng muhim boyliklaridan biri boʻlib, u soʻzlarning semantik va stilistik jihatdan turlicha ishlatilishini taʼminlaydi. Sinonimlardan toʻgʻri foydalanish nutqni boyitadi, maʼnoni aniqlashtiradi, ifodaning taʼsirchanligini oshiradi. Bugungi globallashuv davrida sinonimlar xalqaro muloqotda ham oʻz ahamiyatini yoʻqotmaydi, aksincha, madaniyatlararo tushunishni yengillashtiradi. Shu sababli, sinonimiya hodisasini chuqur oʻrganish nafaqat oʻzbek tili, balki barcha tillar taraqqiyoti uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullaev Q. (2018). Oʻzbek tili leksikologiyasi va stilistikasi. Toshkent: Fan.
2. Sobirov R. (2016). Oʻzbek tilida sinonimlar va ularning nutqdagi roli. Toshkent: Akademiya nashriyoti.
3. Karimov T. (2019). Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
4. Rashidov S. (2017). Oʻzbek tili va uslubiy tahlil. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Dubrovin V. (2008). Основы лексикологии узбекского языка. Ташкент: Узбекский государственный университет.

6. Husanova N. (2021). Sinonimlarning madaniy ahamiyati. Toshkent: Ilmiy nashriyot.
7. Alimov M. (2015). O‘zbek tilining leksik jihatlari. Toshkent: Sharq.
8. Navoiy A. (2003). Xamsa. Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.